

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ФЕДУНОВ ВОЛОДИМИР ВІКТОРОВИЧ

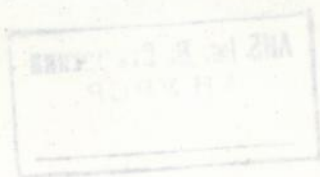
РАДИ ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ
/ БЕРЕЗЕНЬ 1917 - КВІТЕНЬ 1918 рр./

Спеціальність 07.00.02 - ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

ЗАПОРІЖЖЯ - 1992

Робота виконана на к
польського державного унів

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00819952 (Y)

Науковий керівник -

- Офіційні опоненти: - доктор історичних наук, професор,
зав.кафедрою історії України
Запорізького держуніверситету
С.Р.Лах;
- кандидат історичних наук, старший
науковий співробітник Інституту
історії АН України
В.М.Устименко.

Провідна організація - кафедра історії України Донецько-
го університету

Захист відбудеться "5" січня 1993 р.
о "14" годині на засіданні спеціалізованої ради К.068.52.03
в Запорізькому держуніверситеті / адреса: м. Запоріжжя, ГСП-4І,
вул. Жуковського, 66/1. Корд. 15, 488. 303

З дисертацією можна ознайомитися в Центральній науковій
бібліотеці Запорізького університету.

Автореферат розіслано "4" грудня 1992 р.

Учений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних наук,
доцент

С. М. Тилченко

С.М.Тилченко

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. 75 років історія Лютневої і Ковтшевої революції в Росії висвітлювалась однобоко в радянській історіографії, яка виконувала жорсткі партійні установки і відмовилася від правдивого та критичного дослідження подій тих років. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів після ковтшевого перевороту розглядалися як органи народовладдя, хоча вони відразу були перетворені на органи комуністичної диктатури, сформовані і керовані більшовицями.

При всій різноманітності в оцінці подій 1917 - початку 1918 років безперечним є те, що вони були переломними в долях народів Російської імперії, яка розпалася на той час. 25 квітня 1917 року було розпочато великий і трагічний соціальний експеримент, досвід якого слід вивчати.

Історія Рад, які зважалися найбільш масовими органами влади того періоду, стала в наші дні об'єктом активного дослідження і підвищеного інтересу читачів. Дослідники звільняються від догматичних оцінок, однозначного розуміння революційного процесу, при всій його складності та суперечливості прагнуть відтворити об'єктивну картину діяльності Рад, партійних та громадських організацій в 1917-1918 рр.

Тепер, коли Ради знову стають багатопартійними, важливо вивчити їх організацію та діяльність в 1917-1918 рр., в тому числі на матеріалах Таврійської губернії. Досвід, набутий Радами в той період, може бути використаний і зараз.

Об'єктом даного дисертаційного дослідження є створення та діяльність Рад Таврійської губернії в період від Лютневої революції до ліквідації Радянської влади навесні 1918 р.

Хронологічні рамки дослідження визначені березнем 1917 - квітнем 1918 рр.: часом створення та діяльності Рад на багатопартійній основі, їх співробітництві з органами Тимчасового уряду, розгону цих Рад у дні збройного більшовицького перевороту, діяльності реорганізованих більшовицями Рад Таврійської губернії до квітня 1918 р.

Ступінь наукової вивченості проблеми. В радянській історіографічній науці висвітлювалися всі етапи історії Рад з 1917 - початку 1918 рр. В 10-ти збірках "Револуція в Криму", що видавалися Кримським істпартаом в 1922-1932 рр. опубліковано ряд праць мемуарного характеру, авторами яких були учасники революційного руху. Проблема Рад порушувалася у спогадах І.Федосеева, В.Влагина, Ю.П.Гавена, А.Біркингса.¹

Перша велика праця, присвячена революції та громадянській війні в Криму, була написана М.Ф.Бунегінін.² Автор зперше висвітлив економічну обстановку в Криму напередодні Лютневої революції, хід революційних подій до квітня 1918 року. Однак дуже незначне місце в цій книзі відведено діяльності Рад. Про економічну діяльність Сімферопольської Ради робітничих та солдатських депутатів у березні 1917 р. згадується у книзі меншовика Є.М.Штейнбаха про професійний рух в Криму.³ Але в ній немає даних про участь Рад Криму в організації професійних спілок, захист економічних прав трудящих. Окремі факти про створення Севастопольської Ради військових і робітничих депутатів, її вибори у липні та квітні 1917 р., роботу більшовиків у Раді наводяться в працях В.К.Дукова і О.П.Платонова про Чорноморський флот.⁴

¹ Федосеев И. Симферопольский Совет рабочих и солдатских депутатов в 1917 г. // Революция в Крыму. - 1927. - №7. - С.36-66; Влагин В. Евпаторийский Октябрь и начало Соввласти // Революция в Крыму. - 1922. - №1. - С.41; Биркингоф А. История большевистского переворота в Ялте // Там же. - 1922. - №1. - С.37-40; Гавен Ю. Возникновение Крымской организации РКП / большевиков // Революция в Крыму. - 1923. - №3. - С.5-15.

² Бунегин М.Ф. Революция и гражданская война в Крыму 1917-1920 гг. - Симферополь, 1927. - С.12.

³ Штейнбах Е.М. Профессиональное движение в Крыму 1917-1927 гг. - Симферополь, 1927. - С.12.

⁴ Дуков В.К. Чорноморський флот в революції 1917-1918 гг. - М., 1932. - С.63-70; Платонов А.П. Февраль и Октябрь на Чорноморском флоте. - Симферополь, 1932. - С.23-34.

В 1933 році Кримський істпарт опублікував спеціальне дослідження М.Л.Атласа про Ради Криму в 1917-1918 рр.,¹ але воно дає одностороннє уявлення про Ради Криму. Розкриваючи процес створення Рад, автор не наводить даних про хід їх виборів, партійний склад, неправильно характеризував політику Рад. Діяльність Рад Криму до січня 1918 р. він аналізував в основному лише в плані критики їх есеро-меншовицького керівництва. Низький науковий рівень цієї єдиної поки що спеціальної праці про Ради Криму в 1917-1918 рр. знижується через те, що немає посилань на джерела. Догматичну точку зору про Ради Криму, яка склалася на початок 30-х років, найбільш рельефно висловив В.Советов, запевняючи, що після Лютневої революції угодовські есеро-меншовицькі Ради робітничих та солдатських депутатів гальмували розвиток революційного руху в Криму.²

Отже, література 20-30-х років дала лише невеликий матеріал про створення та діяльність Рад в Криму в 1917-1918 рр. На матеріалах Північної Таврії дана проблематика взагалі не досліджувалася. Про останні дні Бердянської та Ногайської Рад в 1926 р. було опубліковано лише невелику статтю.³

Великий інтерес являють собою мемуари учасників білого руху - свідків революційних подій в Криму в 1917-1918 рр. Серед них слід виділити спогади кадета Д.С.Пасменика, котрий працював редактором газети "Ялтинский голос", офіцера М.Кришевського, котрий служив у Євпаторії, Севастополі, Керчі, члена Тимчасового уряду В.Набокова, а також спогади генералів П.М.Врангеля і А.І.Денікіна.⁴

¹ Атлас М.Л. Борьба за Советы: Очерки по истории Советов в Крыму 1917-1918 гг. - Симферополь, 1933. - С.8,23,27,43,72.

² Революция в Крыму. - 1932. - №10. - С.101.

³ Покотило Ф. Расстрел первого Бердянского и Ногайского Советов 3 // Летопись революции. - 1926. - №1. - С.46-54.

⁴ Пасменик Д.С. Революционные годы в Крыму. - Париж, 1926. - С.59,76,78,79,81; Крышевский Н. В Крыму // Архив русской революции. - Берлин, 1924. - Т.13. - С.71-124; Набоков В. Временное правительство // Архив русской революции. - М.: Политиздат, 1991. - Т.1. - С.9-97; Записки генерала Петра Николаевича Врангеля. Белое дело. - "Медный всадник", 1928. - Т.4; Денікін А.І. Очерки русской смуты. - Берлин, 1925. - Т.4. - С.69.

В другій половині 30-х і до середини 50-х років вивчення історії Рад практично не велося. Було видано лише невеликі нарис про більшовиків, які загинули в боротьбі за владу в Криму.¹

З кінця 50-х років спектр досліджень з історії революційних подій в Таврійській губернії трохи розширився. Появився ряд монографій, в яких розглядалися революційні події в Криму в 1917-1918 рр., в т.ч. деякі питання створення та діяльності Рад. В праці П.І.Надинського основну увагу приділено класовій боротьбі, зреличуванню ролі більшовиків і збройному захопленню влади. І він вважав, що до січня 1918 р. Ради Криму були гальмом революції.²

В монографії М.Гречанька та П.Попова було розкрито діяльність більшовиків на Чорноморському флоті, коротко згадувалося про створення та діяльність Севастопольської Ради військових і робітничих депутатів в 1917 році.³

Перші статті про республіку Тавриди опублікували в цей час П.І.Хазанов та Б.М.Вольфсон.⁴ До 40-річчя Жовтневої революції вийшов ряд збірок спогадів про революційні події в Криму 1917 - початку 1918 рр. В них з уривчасті дані про політичну та економічну діяльність деяких Рад.⁵ В цілому ці роботи не давали загальної картини діяльності Рад Криму та Північної Таврії, характеризувалися однобічним підходом до оцінки революційних подій того часу.

¹ Вуль Р. Антон Слуцкий. - Симферополь, 1939; Памяти павших за Советский Крым 1918-1920. Сб. статей и воспоминаний. - Симферополь, 1940; Удальцов О. А. Николай Назукин. - М., 1953; Чиков И. Г. Николай Пожаров. - М., 1955.

² Надинский П. И. Очерки истории Крыма. - Ч. II. - Симферополь, 1957.

³ Гречанк Н., Попов П. Моряки Черноморского флота в борьбе за власть Советов. - Симферополь, 1957.

⁴ Хазанов Г. И. Советская социалистическая республика Тавриды // Борьба большевиков за власть Советов в Крыму: Сб. статей. - Симферополь, 1957. - С. 141-165; Вольфсон Б. М. Советская республика Тавриды // Уч. зап. Кустанаиск. пед. ин-та. - История, 1959. - Т. 3. - С. 89-147.

⁵ В борьбе за Советский Крым: Воспоминания старых большевиков. - Симферополь, 1958; Фитман А. Решающие дни. - Симферополь, 1958; В огне революционных боев. Воспоминания активных участников Великой Октябрьской социалистической революции и гражданской войны в Крыму. - Симферополь, 1958.

Перша узагальнююча монографія про революційні події в Криму та Північній Таврії була написана Л.І.Волошиновим.¹ У праці розкривалися питання класової боротьби, наводилися загальні дані про створення Рад Таврійської губернії. Автор зосередив основну увагу на діяльності більшовиків у регіоні, дуже перебільшив їхній вплив серед населення, виправдуючи їхню діяльність, зв'язану з захопленням влади збройним шляхом. В роботі немає даних про політичну та економічну діяльність Рад, їх перевибори та кількісний склад, фракційну боротьбу.

В 60-і - 70-і роки відбувається подальша деталізація і локалізація досліджень з проблем переджовтневого і післяжовтневого періодів діяльності Рад Таврійської губернії. Дуже важливою формою вивчення даної проблеми стала підготовка і написання монографій та кандидатських дисертацій.

Серед праць цього періоду слід виділити кандидатську дисертацію Б.Г.Овсієнко, в якій авторка вперше зробила спробу висвітлити діяльність Рад Північної Таврії в 1917-1918рр.² В цій праці значна увага приділяється описові класових суперечностей між трудящими та експлуататорськими класами. Вперше було наведено дані про створення Бердянської, Мелітопольської та Олешківської міських Рад. Але в дисертації немає відомостей про хід перевиборів у липні-вересні 1917 р., політична лінія Рад представлена тільки виступами фракцій більшовиків. Авторка наводить лише загальні дані про час створення повітових Рад селянських депутатів, не говорить про їх кількісний склад, час перевиборів, політичну лінію в період загострення революційної кризи. Глибше висвітлена діяльність більшовиків після захоплення ними влади, основна увага приділяється проведенню заходів у галузі промисловості та сільського господарства. Але немає даних про діяльність військово-революційних комітетів, очолюваних більшовиками та лівими есерами, хід перевиборів Рад, їх політичну діяльність.

¹ Волошинов Л.И. Октябрь в Крыму и Северной Таврии. - Симферополь, 1960.

² Овсенко Е.Г. Совети Северной Таврии в борьбе за установление Советской власти /Февраль 1917 - апрель 1918 гг./. Кандидатская диссертация. - К., 1968.

Боротьба більшовиків за перемогу Радянської влади в Криму в листопаді 1917 – квітні 1918 рр. висвітлена в кандидатській дисертації М.С.Руденка.¹ Заслужовує на увагу і кандидатська дисертація О.М.Вікторова, у першому розділі якої значне місце відведено створенню Рад в Криму в 1917 р.² Автор висвітлив створення Севастопольської Ради депутатів армії та флоту, але про інші Ради Криму говорив побіжно, немає даних про їх кількісний склад, про хід виборів, політичну ліній в березні-червні 1917 р. Головну увагу в дисертації приділено правовій діяльності радянських органів у січні-квітні 1918 р. Автор не наводить даних про кількість створених у Криму Рад, немає критичного аналізу їхньої діяльності. Багато положень і висновків О.М.Вікторова є спірними і потребують критичного переосмислення.

Велике значення в період, який ми розглядаємо, мав вихід узагальнюючих праць з історії Жовтня в Росії і на Україні І.І.Минця, М.І.Супруненко, М.О.Рубача, С.М.Королівського.³ В них порушувалися і питання діяльності Рад Таврійської губернії в жовтні 1917 – січні 1918 рр. В 70-80-і роки були опубліковані колективні монографії Гамрецького Ю.М., Тимченко Ж.П., Шусь О.М., які узагальнили діяльність Рад України в 1917 – на початку 1918 рр.⁴ В цих працях порушено питання діяльності Рад Таврійської губернії в дожовтневий і післяжовтневий періоди революції.

¹ Руденко М.С. Борьба за победу и упрочение Советской власти в Крыму в ноябре 1917 – апреле 1918 гг.: Кандидатская диссертация. – М., 1968.

² Викторов А.М. Установление Советской власти и первые шаги советского государственного строительства в Крыму /Февраль 1917 – апрель 1918 гг./: Кандидатская диссертация. – Харьков, 1974.

³ Минец И.И. История Великого Октября. – В 3-х томах. – М., 1967-1973; Супруненко М.И., Рубач М.А., Королівський С.М. Победа Советской власти на Украине. – К., 1967. – С.316, 467, 501; Супруненко М.И., Рубач М.О., Королівський С.М. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції на Україні. – К.: Наукова думка, 1967.

⁴ Гамрецький Ю.М., Тимченко Ж.П., Шусь О.М. Ради України в 1917 р. – К.: Наукова думка, 1974; Гамрецький Ю.М., Тимченко Ж.П., Шусь О.М. Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К.: Наукова думка, 1987.

Слід також виділити монографію В.Л.Харитонова¹, в якій проаналізовано час створення Рад України, в тому числі деяких Рад Криму.

У статтях П.І.Гарчева, Є.Г.Овсієнко, Д.А.Тараська, І.О.Литаш було розглянуто окремі аспекти діяльності Рад Таврійської губернії.² У збройній боротьбі за владу в Криму та Північній Таврії особлива роль належала більшовицьким військово-революційним комітетам, які розпустили есероменшовицькі Ради. Однак цій проблемі присвячена лише стаття Гарчева П.І. та Павлюка І.В. про військово-революційні комітети Севастополя.

В монографії П.І.Гарчева про Червону гвардію на Україні наводяться дані про роль Рад і ревкомів Сімферополя, Євпаторії, Феодосії, Бердянська, Мелітополя в організації бойових дружин, показана роль червоногвардійців у більшовицькому перевороті в Криму та Північній Таврії.⁴ Революційні події у Севастополі розглянуто і в кандидатській дисертації В.О.Широкова.⁵ В ній показані діяльність більшовиків у приверненні на свій бік матросів Чорноморського флоту, створення та діяльність Севастопольського Центрального військово-виконавчого комітету, Ради депутатів армії, флоту і робітників, Ради військових та робітничих депутатів.

¹ Харитонов В.Л. Лютнева революція 1917 року на Україні.- Харків, 1966. - С.248.

² Гарчев П.И. О времени установления Советской власти в Мелитополе // Вестник Харьковского университета. - Вып.7 - История, 1973; Овсієнко Є.Г. З історії виникнення Рад у Північній Таврії // Український історичний журнал. - 1966. - № 10. - С.101-107; Тараська Д.А. Из истории борьбы за власть Советов в Крыму // Вестник Московского университета. - 1962. - № 4; Литаш И.А. Победа Великой Октябрьской революции в Крыму // Известия Крымского пединститута. - Симферополь, 1957. - № 28. - С.44-52.

³ Гарчев П.И., Павлюк И.В. Военно-революционные комитеты Севастополя в борьбе за власть Советов /октябрь 1917 - февраль 1918 гг. // Вопросы истории СССР. - Вып.24. - Харьков, 1979. - С.28-33.

⁴ Гарчев П.И. Червона гвардія України у Лютневій революції. - Харків, 1969. - С.133, 134, 172, 208, 242.

⁵ Широков В.А. Большевики Черноморского флота в борьбе за власть Советов /март 1917 - июль 1918 гг./ - Одесса, 1977.

Проблемі створення Кримської Радянської Республіки в березні-квітні 1918 р., діяльності її вищих та місцевих органів влади присвячені кандидатська дисертація Л.Л.Гарчевої та опубліковані нею статті.¹

В другій половині 80-х років у працях про революцію в Криму порушено ряд питань з історії Рад регіону. В науково-популярній книжці В.О.Широкова - висвітлено питання створення Севастопольської Ради, тактику більшовиків щодо соціалістичних партій, роль моряків у збройному перевороті в Криму та Північній Таврії.² Важливі питання в діяльності Рад Республіки Тавриди висвітлено в колективній праці П.І.Гарчева, Л.Л.Кононенко, М.М.Максименка.³ У статтях Ю.М.Гамрецького, П.І.Гарчева, О.М.Вікторова та В.О.Широкова, Ж.П.Тимченко розкриті деякі питання діяльності Рад Таврійської губернії в серпні 1917 - квітні 1918 рр.⁴

¹ Создание Советской Социалистической Республики Тавриды и деятельность ее ЦК и Совнаркома: Кандидатская диссертация. - Днепропетровск, 1981; Вооруженные силы Советской Республики Тавриды // Вопросы истории СССР. - Вып.24. - Харьков, 1979; Деятельность Совнаркома и местных органов Советов Тавриды по организации садоводства, виноградарства и огородничества // Вопросы истории СССР. - Вып.25. - Харьков, 1980; Создание сельскохозяйственных артелей в Советской Республике Тавриды // Актуальные проблемы аграрной истории Украинской ССР. - Днепропетровск, 1981 и др.

² Широков В.А. Бурям на встречу. - К.: Политиздат, 1987.

³ Гарчев П.І., Кононенко Л.Л., Максименко М.М. Республіка Таврида. - К.: Политиздат, 1990.

⁴ Гамрецький Ю.М. Ради робітничих і солдатських депутатів України - провідники ленінської політики миру /січень-березень 1918 р.// Український історичний журнал.- 1985.- № 4. - С.46-56; Гарчев П.М. Создание ревкомов Украины и Крыма в дни юрбилейщины // Вопросы истории СССР. - Вып. 28.- Харьков, 1983.- С.11-16; Вікторов О.М., Широков В.О. До питання про створення Севастопольської Ради військових і робітничих депутатів у 1917 р. // Український історичний журнал. -1987. - № 6. - С.22-29; Тимченко Е.Л. Советы крестьянских депутатов на Украине / январь-март 1918 г./: В кн. Социалистическое строительство на Украине в годы гражданской войны. - К.: Наукова думка, 1986, - С.61-83.

Критично оцінюючи численні дослідження з ковтневої тематики та історії Рад в 1917-1918 рр., слід зазначити надмірну ідеологізацію історичної науки, абсолютизацію класового підходу, що призводило до однобічного, а іноді і тенденційного висвітлення подій цього переломного періоду життя країни, не відображало всієї складності, неоднозначності, гостроти і суперечливості революційного процесу. Над історичними дослідженнями висіли тягар офіційних установок і загальноприйнятих схем, віра в механічну дію законів діалектики і безальтернативності історичного розвитку, спрямованість на пояснення ваздалегідь заданого результату, що гальмувало творчий пошук та просування у вивченні проблеми.

В останні роки історики захистили дисертації, в яких вони поступово звільняються від багатьох комуністичних догм та стереотипів, по-новому висвітлюють революційні події в Таврійській губернії в 1917-1918 рр. В дисертації В.І.Корольова розкривається діяльність профспілок Криму та Північної Таврії в 1917 - на початку 1918 рр., наводяться дані про роботу Рад щодо створення і зміцнення профспілок і фабзавкомів у квітні-червні 1917 р., їхню роль у захисті економічних інтересів трудящих. На відміну від праць попереднього періоду автор широко розкриває діяльність меншовиків та есерів щодо створення і налагодження роботи цих масових організацій.¹ В дисертації О.Г.Кожекіна розкривається діяльність ЦК Рад Одеського військового округу і румунського фронту /"РУМЧЕРОД"/, наводяться дані про зв'язок з Радами Таврійської губернії - Бердянською, Сімферопольською, Севастопольською.²

В історіографічному огляді про стан вивчення історії Ковтня в Таврійській губернії П.І.Гарчев і Л.П.Гарчева дійшли висновку, що, оскільки в історичній літературі висвітлюються лише окремі епізоди діяльності Рад Криму та Північної Таврії, то в цілому ця проблема залишається недос-

¹Королев В.И. Рабочее и профессиональное движение в Крыму и Северной Таврии от Февральской революции до установления Советской власти. Кандидатская диссертация. - Харьков, 1990.

²Кожекина А.Г. Румчерод в борьбе за власть Советов /декабрь 1917 - март 1918 гг./ - Симферополь, 1991.

татньо вивчено.¹

Огляд літератури свідчить про те, що радянські історики провели велику роботу, зв'язану з вивченням історії Рад на Україні. Але досі немає спеціальних досліджень даної проблеми на матеріалах Таврійської губернії в цілому. Багато питань діяльності меншовиків та есерів у Радах практично не висвітлювалися. Не розкриті зв'язки Рад Таврійської губернії з Радами України і Росії, участь їх представників у загальноросійських та всеукраїнських з'їздах Рад.

Мета і завдання дослідження. Керувачись методом конкретно-історичного аналізу, критичного узагальнення даних спеціальної літератури, використання широкої джерелової бази – проаналізувати діяльність Рад Таврійської губернії в березні 1917 – квітні 1918 рр. Спираючись на досягнення своїх попередників і враховуючи наявні прогалини у вивченні даної теми, дисертант поставив собі за мету:

- висвітлити хід виборів, час створення і склад Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів Таврійської губернії;

- розкрити політичну лінію есеро-меншовицьких Рад в 1917 р., основні напрями їхньої діяльності в дожовтневий період;

- дослідити хід перевиборів, кількісний і партійний склад переобраних Рад в період посилення економічної та політичної кризи в країні;

- показати зв'язки Рад Таврійської губернії з Радами Росії та України;

- проаналізувати ставлення Рад Криму і Північної Таврії до жовтневого збройного перевороту;

- простежити хід збройної боротьби за владу, організацій та діяльність військово-революційних комітетів Криму і Північної Таврії в грудні 1917 – січні 1918 рр.;

- розкрити і проаналізувати організаційну, політичну і економічну діяльність Рад Таврійської губернії в січні-квітні 1918 р.

¹Историкография Великой Октябрьской социалистической революции на Украине. - К.: Наукова думка, 1987. - С.137-139.

Автор прагнув уникнути однобічності у вивченні проблеми, властивої дослідженням минулих років, коли різко перебільшувалася роль більшовицької партії в революційних подіях, а діяльність інших партій перекручувалась або замовчувалась.

Джерелову базу дисертації становлять опубліковані і неопубліковані архівні матеріали, періодична преса тих років, мемуари учасників трагічних подій 1917-1918 рр.

Основними джерелами фактів для наукового аналізу і узагальнення стали документи 38 фондів 6 державних архівів Москви, Санкт-Петербурга, Києва, Сімферополя. Автор вивчив документи, які зберігаються в Центральному державному архіві військово-морського флоту /ЦДА ВМФ/ Росії. У фондах Севастопольської Ради військових і робітничих депутатів /Р.181/, Севастопольського військово-революційного комітету /Р.182/, Центрального комітету Чорноморського флоту /Р.183/ було вивчено протоколи засідань, доповіді та інші документи, що розкривають діяльність Севастопольської, Сімферопольської, Ялтинської, Євпаторійської, Мелітопольської та інших Рад Таврійської губернії.

В Центральному державному архіві Лютневої революції Росії / колишній ЦДАКР СРСР / вивчена частина фондів Всеросійського Центрального виконавчого комітету і скликання /Ф.6978/, що дала змогу визначити діяльність Рад Таврійської губернії у травні-вересні 1917 р. Документи, які зберігаються у фонді ВЦВК другого скликання /Ф.1235/, розкривають хід політичної та збройної боротьби за владу, діяльність Бердянської та Олешківської Рад робітничих і солдатських депутатів, дають змогу точно визначити кількість делегатів Всеросійських з'їздів Рад від Криму і Північної Таврії, їх партійну приналежність.

Матеріали Центрального державного архіву народного господарства Росії / ЦДАНГ Росії / дали змогу вивчити про- довольчу політику Рад Таврійської губернії навесні 1918 р. /Ф.943, 478/.

Діяльність більшовицьких організацій Криму вивчена за архівними матеріалами Російського центру зберігання і вивчення документів новітньої історії / РЦЗВДНІ - колишнього ЦПА ІМЛ/, що зберігаються у фондах секретаріату ЦК РСДРП/С/ № 17/ та соціалістичних партій / Ф.70/.

Цінні матеріали, що розкривають діяльність Бердянської, Мелітопольської, Севастопольської, Ялтинської та інших Рад робітничих і солдатських депутатів, а також губернської, Олешківської, Ялтинської Рад селянських депутатів виявлені автором в Центральному державному архіві Жовтневої революції України / ЦДАЖР України/, вони зберігаються у фонді ЦБК Румчероду / Ф.3156/.

В Центральному державному архіві Республіки Крим /ЦДА Криму/ автор використав 25 фондів, які висвітлюють діяльність Рад Таврійської губернії в кінці 1917 - на початку 1918 рр. Також було використано документи колишнього Кримського обласного партійного архіву /Ф.150/, в якому містяться матеріали про діяльність Сімферопольської, Феодосійської, Алушкінської Рад, спогоди більшовиків - учасників революційних подій в Криму.

Дисертант використав також збірники документів і матеріалів про революційний рух в Росії і на Україні, які включають матеріали по Таврійській губернії.¹ В 50-80-і роки було опубліковано збірники документів і матеріалів з історії революційного руху в Криму та Північній Таврії.² Більша частина наве-

¹ Революционное движение в России в апреле 1917 г. Апрельский кризис. - М.: АН СССР, 1958; Великая Октябрьская социалистическая революция. Хроника событий в 3-х т. - М.: АН СССР, 1957-1960; Великая Октябрьская социалистическая революция на Украине / февраль 1917 - апрель 1918 гг./ в 3-х т. - К.: Политиздат, 1957; Большевицские организации Украины в период установления и укрепления Советской власти / ноябрь 1917 - апрель 1918 гг./ - К.: Госполитиздат, 1962; Моряки в борьбе за власть Советов на Украине / ноябрь 1917 - 1920 гг./ - К.: АН УССР, 1963.

² Борьба за власть Советов в Крыму. - Т. I. - Симферополь, 1957; За власть Советов. - Запорожье, 1957; Под знаменем Великого Октября. - Мелітополь, 1957; Победа Советской власти на Херсонщине /1917-1920 гг./: Сб. документов. - Херсон, 1957; Хроника революционных событий в Крыму 1917-1920 гг. - Симферополь, 1969; Симферополь 200 лет. - К.: Наукова думка, 1984.

дених у них документів проливав світло лише на діяльність більшовицької партії в боротьбі за робітничі, солдатські і селянські маси. Упорядники збірників не проявили належної уваги до Рад Таврійської губернії, що великоміров пояснюється переважанням в них до кінця 1917 р. меншовиків та есерів.

Матеріали газет за 1917-1918 рр. займають особне місце в дослідженні. Це пояснюється тим, що багато архівних документів не збереглося, в роки Великої Вітчизняної війни загинули Кримський архів Ковтневої революції і міський архів Севастополя. Автор використав газети місцевих Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, різних політичних партій - есерів / "Революционный Севастополь", "Земля и воля", "Путь борьбы" та ін./, меншовиків /"Прибой", "Народная газета" та ін./, кадетів /"Крымский вестник", "Озкая почта", "Ялтинский голос" та ін./, місцевих органів Тимчасового уряду. Всього вивчено 45 назв газет, що видавалися в Криму і Північній Таврії в 1917-1918 рр. Ці комплекти містять більше 3 тис. примірників. Вони дали унікальний фактичний матеріал про створення Рад, їх кількісний і партійний склад в різні періоди революції, допомогли глибше проаналізувати політичну лінію Рад. В газетах є відомості про економічну діяльність Рад, їх участь в організації профспілок та кабзавкомів, боротьбі за введення 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати. Газетні звіти про засідання Рад іноді повніші за протоколи Рад, що зберігаються в архівах. Багато сторінок діяльності Рад знайшли відображення тільки на сторінках преси.

Вивчення всього комплексу архівних та опублікованих джерел допомогло авторові скласти 14 таблиць, які дано в додатку до дисертації. Вони відображають процес створення і перевиборів Рад, зміну їх кількісного і партійного складу, створення губернських органів Радянської влади, участь у загальноросійських з'їздах робітничих, солдатських та селянських депутатів.

Наукова новизна дослідження. Історія Рад Таврійської губернії доповнює історію революційного руху на Україні і в Ро-

сії в цілому, яким вивчено недостатньо, однобічно. В нашому дослідженні вперше в комплексі висвітлюється організація та діяльність Рад Криму і Північної Таврії в березні 1917 + квітні 1918 рр. Досліджено недостатньо вивчені, або зовсім не вивчені питання, питання про створення оргбюро по виборах до Рад, хід цих виборів, організацію і структуру Рад, фінансування, діяльність, зв'язану зі створенням профспілок, захист економічних інтересів робітників та службовців, політичну лінію партійних фракцій. Вперше досліджується процес перевиборів Рад робітничих і солдатських депутатів в 1917-1918 рр., створення Рад селянських депутатів, губернських органів Радянської влади, робота всіх політичних партій у Радах Таврійської губернії. В дисертації наводяться списки і партійний склад делегатів Всеросійських з'їздів Рад. Автор вводить в науковий оборот неопубліковані і раніше не використані архівні документи, матеріали періодичної преси 1917-1918 рр.

II. СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, закінчення, списку джерел і літератури, додатку. Робота надрукована на 322 сторінках. Список літератури і джерел включає 169 назв.

У вступі обґрунтовано вибір теми, її актуальність і значущість, визначено хронологічні рамки дослідження, дано історіографічний аналіз і огляд джерел, визначено мету і завдання дослідження, відзначено новизну роботи.

В першому розділі "РАДИ КРИМУ ТА ПІВНІЧНОЇ ТАВРІЇ В БЕРЕЗНІ-ЧЕРЕНІ 1917р." простежується процес створення міських Рад, їх структура і фінансування. Показово, що ініціаторами організації міських Рад Таврійської губернії були меншовики та есери, котрі створили організаційні бюро по виборах. Вони визначали норму представництва, час і порядок виборів, проводили їх на підприємствах. Лише оргбюро по виборах до Ялтинської Ради було створено за участю представників партії кадетів. Навесні 1917 р. в Таврійській губернії було утворено 17

міських Рад робітничих і солдатських депутатів / в Криму - 10 і в Північній Таврії - 7/. У червні 1917 р. закінчилося організаційне оформлення в міських Радах Криму та Північній Таврії, їх пленумів, виконкомів, постійних комісій. Найбільшими Радами робітничих і солдатських депутатів були Сімферопольська / 120 депутатів, голова меншовик П.І.Новицький/, Севастопольська / 63 депутати, голова есер І.Д.Баккал/, Ялтинська / 80 депутатів, голова есер С.Сосновський/, Феодосійська / 60 депутатів, меншовик В.І.Біанкі/, Бердянська / 50 депутатів, меншовик М.Киселенко/, Мелітопольська / 55 депутатів, меншовик О.Ю.Витхін/. Переважна більшість депутатів була членами і прихильниками партії меншовиків та есерів. Повсюдно керівниками міських Рад Таврійської губернії також були меншовики і есери.

У квітні-червні 1917 р. в 5 повітах Таврійської губернії /з восьми/ - Сімферопольському, Феодосійському, Бердянському, Мелітопольському і Дніпровському - були утворені повітові Ради селянських депутатів. Ініціатива їх створення належала місцевим організаціям партії есерів. У Севастополі з ініціативи моряків Чорноморського флоту 23 квітня 1917 р. було утворено Раду селянських депутатів армії та флоту. Керівництво селянськими Радами здійснювали обрані ними виконавчі комітети. 16 червня 1917 р. у Севастополі було скликано з'їзд Рад селянських депутатів Таврійської губернії, який утворив виконавчий комітет з 38 осіб представників усіх повітів Таврійської губернії. Головою губернської Ради селянських депутатів та його виконкому був есер В.Д.Жиров / а з квітня есер І.Д.Лопов/.

Політичну лінію Рад Криму та Північної Таврії в березні-червні 1917 р. також визначали меншовики і есери. В березні 1917 р. учасницька нарада представників 9 міських Рад підтримала курс Тимчасового уряду на продовження війни, назвавши її оборонною. У квітні-червні під впливом ноти П.М.Міхкова і зростання антивоєнних настроїв лідери меншовиків та есерів Таврійської губернії трохи змінили своє ставлення до війни,

АНС Ін. Я. Створення
АН УРСР

В 17 Рад робітничих і солдатських депутатів тільки Мелітопольська і Алушкінська Ради відкрито висловилися за продовження війни. В п'яти повітових Рад селянських депутатів, утворених на червень 1917 р., четверо висловилися за негайне припинення війни та укладення миру без анексій і контрибуцій. Лише Олешківська Рада селянських депутатів прийняла резолюцію про продовження війни до переможного кінця.

Після "квітневої кризи" в 17 міських Рад Таврійської губернії 16 виявили повне довіря коаліційному Тимчасовому уряду. Повітові Ради селянських депутатів також заявили про беззастережну підтримку коаліційного Тимчасового уряду.

Щодо національного питання есеро-меншовицькі за своїм складом Ради Криму в березні-червні 1917 р. займали великодержавну позицію. Це виразилося у відмові від співробітництва з татарським національним рухом, в негативному ставленні до автономії України, українського національного руху. В подальшому цим скористалися більшовики для розколу "демократів" різних національностей.

Ради Таврійської губернії очолили роботу, зв'язану з соціальним захистом робітників та службовців в умовах економічної кризи в країні. Їх представники у березні створили 44 профспілки, у квітні - 103, травні - 88, в червні - 20. Всього в Криму та Північній Таврії у березні-червні 1917 р. за участю Рад було створено 255 профспілок: в Криму 190 і Північній Таврії 65. Вони об'єднували близько половини усіх міських робітників. В цілому вся діяльність Рад по відверненню економічних конфліктів, постачанню населення продовольством, допомозі селу, розгорталася під керівництвом меншовиків та есерів.

В другому розділі "РАДИ В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В ЛИПНІ-КВІТНІ 1917 р." передусім розкрито політичну лінію Рад Таврійської губернії в липневі дні 1917 року. Губерняські, повітові, міські Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів переважно більшість голосів меншовиків та есерів засудили лишеву демонстрацію в Петрограді, організовану більшовиками, вважали її

провокаціям, вимагали консолідації всіх політичних сил навколо Тимчасового уряду. Вони засудили вимогу більшовиків про передачу влади Радам, оскільки Ради не були виразниками інтересів усіх верств суспільства. У серпні 1917 р. Ради Криму і Північної Таврії широко обговорювали політичне становище в країні у зв'язку з введенням смертної кари на фронті. Керівні есерами Ялтинська і Дніпровська міські Ради, а також губернська і Феодосійська Ради селянських депутатів підтримали курс Тимчасового уряду на продовження війни, а введення смертної кари вважали необхідним заходом для зміцнення військової дисципліни на фронті. 8 Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів Таврійської губернії вимагали від Тимчасового уряду скасування смертної кари і укладення демократичного миру. Незважаючи на таку розбіжність думок про війну і смертну кару Ради Таврійської губернії, як і всієї країни, об'єднувало головне - підтримка коаліційного Тимчасового уряду, сформованого О.Ф.Керенським.

Корніловський заюлот консолідував усі соціалістичні партії та громадські організації. Особливістю цього процесу в Таврійській губернії було те, що навіть кадети на чолі з губернським комісаром М.М.Богдановим разом з соціалістичними партіями виступили з осудом корніловського заюлоту. За ініціативою М.М.Богданова у Сімферополі було створено губернський революційний комітет, до якого увійшли представники губернських Рад, місцевих самоврядувань, партій та національних організацій. Течі в ревкомі за вказівкою губернського комісара Тимчасового уряду було створено за участю Рад у восьми містах Криму та Північної Таврії.

У липні-серпні 1917 р. в Таврійській губернії відбулися часткові перевибори восьми / з 17 / міських Рад. Їх кількісний склад зріс в 1,5-2 рази. У Севастопольській, Ялтинській, Євпаторійській та Олександрівській Радах більшість депутатських мандатів зберегла партія есерів. 20 серпня на губернському з'їзді представники 14 міських Рад обрали губернський виконавчий комітет з 5 осіб на чолі з меншовиком П.І.Ковицьким. Отже,

в Криму та Північній Таврії сформувалися і працювали два губернських виконкоми - робітничо-солдатський і селянський.

Часткові перевибори у вересні-жовтні 1917 р. Севастопольської, Бердянської, Мелітопольської та Феодосійської міських Рад, їх солдатських секцій відобразили посилення позицій більшовиків у військових гарнізонах цих міст. У солдатських секціях цих Рад почали переважати більшовики, ліві есери та анархісти. Вибори Севастопольської Ради в жовтні 1917 р. показали помітне зростання впливу блоку лівих партій - більшовиків, анархістів, лівих есерів / в т.ч. українських/. Більшовицьку фракцію Севастопольської Ради очолили посланці ЦК РСДРП/б/ Н.Островська, Ю.П.Гавен, М.О.Пожаров. І все ж під впливом меншовиків та есерів більшість Рад Таврійської губернії і в жовтні 1917 року приймала резолюції на підтримку коаліційного Тимчасового уряду. Лише Євпаторійська та Ялтинська Ради прийняли резолюції про необхідність сформувати уряд з представників соціалістичних партій, а Севастопольська і Мелітопольська висловилися за передачу всієї влади Радам робітничих і солдатських депутатів. Отже, 15 з 17 міських Рад Таврійської губернії у жовтні виявилися проти передачі влади Радам, не підтримали більшовицьке гасло "Вся влада Радам!"

Восени 1917 р. у восьми повітах Криму і Північної Таврії завершився процес формування повітових Рад селянських депутатів. У Бердянському, Мелітопольському, Дніпровському та Феодосійському повітах почали створюватися волосні Ради. Керівництво Радами селянських депутатів, як і раніше, зберегла партія есерів.

Економічна діяльність Рад розгорталася в умовах погіршення економічної ситуації в регіоні. Основна діяльність Рад Криму та Північної Таврії влітку 1917 року була спрямована на подання селянству регіону допомоги у збиранні врожаю. В великими труднощами Ради Таврійської губернії у вересні-жовтні стримували стихійні виступи жителів міст шляхом численних

поступок у вигляді підвищення зарплати, зниження цін на продукти і товари першої необхідності.

В третьому розділі "РАДИ КРИМУ ТА ПІВНІЧНОЇ ТАВРІЇ В КІНЦІ ЖОВТНЯ 1917 - КВІТНЯ 1918 рр." значне місце відведено політичній діяльності Рад Таврійської губернії після жовтневого перевороту в Петрограді. З 17 міських Рад 16 не визнали більшовицький уряд В.І.Леніна. Лише Севастопольська Рада військових і робітничих депутатів, в якій переважали матроси і солдати, підтримала проголошене більшовиками гасло "Вся влада Радам!" Губернські і всі повітові Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів також не визнали більшовицький уряд у Петрограді.

З ініціативи меншовиків та есерів усі політичні партії /за винятком більшовиків/, Ради, міські і земські самоврядування, татарські і українські та інші національні організації Таврійської губернії утворили 20 листопада 1917 року у Сімферополі крайовий уряд - Раду народних представників. Всі його 48 членів заявили про повну консолідацію і бажання врятувати свій край від страхіть громадянською війни. Але мирний розвиток революції в Таврійській губернії був перерваний, за вказівкою ЦК РСДРП/б/ губернська конференція більшовиків 25 листопада взяла курс на захоплення влади збройним шляхом за допомогою матросів Чорноморського флоту та гарнізонів Таврійської губернії.

В ніч на 16 грудня 1917 р. більшовики Севастополя за допомогою матросів Чорноморського загону під командуванням анархіста О.В.Масарюсова провели масові арешти і розстріли офіцерів та інших інакомислячих. Більшовики і анархісти розпустили Севастопольську Раду військових і робітничих депутатів, заарештували її есеро-меншовицьких керівників, передали владу більшовицькому військово-революційному комітетові. За два дні він провів "вибори" нового складу Севастопольської Ради і разом з нею чинив терор та насильство над опозиційними партіями

ми, офіцерами флоту, заможними верствами населення, подав збройну допомогу більшовикам усіх міст Таврійської губернії в захопленні влади насильницьким шляхом. До середини січня 1918 року за допомогою матросів і солдатів військових гарнізонів більшовики захопили владу в Криму і Північній Таврії, розпустили негодні їм Ради. В 17 містах регіону влада перейшла в руки військово-революційних комітетів, сформованих з більшовиків, лівих есерів та анархістів. За допомогою матросів і солдатів вони провели масовий терор проти інакомислячих, у січні - квітні 1918 р. в Криму розстріляли більше тисячі чоловік.

Після захоплення влади більшовицько-лівоесерівські військово-революційні комітети знову провели "вибори" Рад робітничих і солдатських депутатів. Тільки у двох Радах - Бердянській та Феодосійській вони були обрані "демократично" за участю представників меншовиків і правих есерів. В інших Радах вибори обмежувалися делегуванням до Рад лише більшовиків, лівих есерів та анархістів. У грудні 1917 - лютому 1918 рр. в Таврійській губернії було організовано 22 Ради робітничих і солдатських депутатів. Всі вони були лише ширмою, що прикривала диктатуру партії більшовиків, лівих есерів та анархістів.

Наприкінці січня 1918 р. більшовики і ліві есери створили загальногубернський орган державної влади в особі ЦВК Рад робітничих і солдатських депутатів Таврійської губернії. 7-10 березня 1918 р. на I губернському з'їзді Рад ЦВК було розширено до 20 осіб / 12 більшовиків і 8 лівих есерів/. ЦВК Таврійської губернії виконував усі вказівки Раднаркому Росії, очолюваного В.І. Леніним. Більшовики і ліві есери сформували при губернському ЦВК 14 комісаріатів, які займалися управлінням регіону. В лютому-березні 1918 р. більшовицько-лівоесерівські Ради Таврійської губернії ліквідували всі міські і земські органи самоврядування, зосередили всю владу у своїх руках.

З метою здійснення контролю над селянством в лютому 1918 року більшовики і ліві есери об'єднали міські Ради з повітовими Радами селянських депутатів. У восьми повітах Таврійської губернії були створені об'єднані Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів з прибічників більшовиків, лівих есерів та анархістів.

В лютому-квітні 1918 р. в Криму і Північній Таврії відбувався процес створення волосних, районних і сільських Рад. У Північній Таврії було організовано 67 волосних Рад, в Криму - 35, і в їх складі - 35 районних. Всього в Таврійській губернії в кінці 1918 р. було утворено 102 волосні Ради селянських депутатів. Вони замінили волосні земства і стали провідниками диктатури більшовиків, лівих есерів та анархістів. Ця диктатура відтовкнула селян Таврійської губернії від більшовиків та лівих есерів, особливо після масового вивезення в лютому-квітні 1918 р. більше 5 млн. людей хліба в Росію. Робилося це не тільки шляхом закупівель, а й відвертого грабежу значної частини селянства.

Проведення в Таврійській губернії декретів Раднаркому про робітничий контроль, націоналізацію промисловості, усунення підприємців від виробництва посилили економічну розруху, що сприяло падінню авторитету більшовиків та лівих есерів серед робітників, протверезив останніх. Цей процес проявився в поразці більшовиків на виборах до Севастопольської Ради у квітні 1918 р. і в антикомуністичних виступах робітників у Севастополі та Бердянську.

В закінченні сформульовані узагальнюючі висновки, проаналізовані результати дисертаційного дослідження, показана їх практична значущість.

Апробація дослідження. Основні положення і висновки дисертації відображені на двох наукових конференціях у доповідях "Ради Таврійської губернії у збройній боротьбі в грудні 1917 - січні 1918 рр." / всьукраїнська наукова конференція "Тромедянська війна та інтервенція. Нові підходи у вивченні

АВ 20 226

проблеми". - Сімферополь, ське будівництво в Криму /республіканська наукова Криму". - Сімферополь, 23-28 вересня 1991 р./.

АВ 26.226

Основний зміст дисертації викладено автором в таких публікаціях:

1. Советское строительство в Крыму / март 1917 - апрель 1918 гг. // Проблемы истории Крыма. - Симферополь, 1991.

2. Створення Рад робітничих і солдатських депутатів в Таврійській губернії навесні 1917 року // Український історичний збірник. - Харків, 1991. - № 37 / перебуває у друку/.

В. Федор